

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Cultura VIII (2) 2016

ISSN 2083-7275

Klaudia Smaza

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Tarnowskie studia romologiczne

Wydawane od 2008 roku przez Muzeum Okręgowe w Tarnowie jedyne w Polsce pismo naukowe „Studia Romologica” poświęcone badaniom grupy etnicznej/narodowej Romów. Każdy tom (rocznik) zawiera publikacje wybitnych specjalistów w dziedzinie romologii/romistyki z całego świata. Warto nadmienić, iż spektrum badań koncentrujących się wokół mniejszości romskiej jest bardzo szerokie, reprezentowane przez różnorodne dziedziny humanistyki. Ponadto ta multidyscyplinarna problematyka – rozwijana tak przez kulturoznawców, literaturoznawców, socjologów, etnografów czy historyków sztuki – cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Jak ważnym organizatorem tych zainteresowań jest wydawca serii „Studia Romologica”, poświadczająca imponująca praca Muzeum w zakresie popularyzatorstwa, jak i aktywności samych Romów. Muzeum Okręgowe w Tarnowie jest jednym z nielicznych w skali ogólnoswiatowej ośrodkami muzealnym posiadającym stałą wystawę poświęconą Romom, *Romowie – historia i kultura*, która w 2014 r. obchodziła jubileusz 25. rocznicy otwarcia. Etnograficzny oddział tarnowskiego Muzeum to pierwsza instytucja w Polsce, która rozpoczęła gromadzenie zbiorów związanych z kulturą i historią Romów. Ponadto aktywna działalność Muzeum (wystawy czasowe, wydarzenia kulturowe, np. *Romska Wiosna*, *Romska Jesień* czy międzynarodowy konkurs literacki *O złote pióro Papuszy*; projekty edukacyjne: prelekcje, wykłady, warsztaty dla dzieci i młodzieży *Historia i kultura Romów*, *Na romskim szlaku*; działalność na rzecz lokalnej społeczności romskiej, m.in. pomoc w aranżowaniu wydarzeń rodzinnych) jest istotnym budulcem w tworzeniu i umacnianiu tożsamości społeczności pochodzenia romskiego.

Tarnowscy działacze pozostają w ścisłej współpracy z ośrodkiem naukowym Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, wspólnie organizując konferencje, seminaria i wystawy. Uniwersytet Pedagogiczny realizuje również jedyne w Polsce studia podyplomowe *Romowie w Polsce i Europie – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne*. Profilowi dydaktycznemu studiów towarzyszy także refleksja naukowa, mająca na celu pogłębioną analizę przyczyn negatywnego stereotypu Roma, jaki krystalizował się w Polsce od kilku stuleci. W Uniwersytecie Pedagogicznym od 2007 roku wydawane są pod redakcją prof. Piotra Borka kolejne tomy monografii naukowych poświęconych tematyce romskiej. Najnowszym tomem serii jest wydawnictwo *Romowie w Polsce i Europie. Od*

dyskryminacji do tolerancji (Borek, Bartosz 2015), będące pokłosiem konferencji zorganizowanej w krakowskiej uczelni w roku 2014.

Wciąż niedostatecznie zbadana i opisana kultura, sztuka, sfera życia społecznego Romów budzi zainteresowanie i aktywizuje kolejnych specjalistów, co daje nadzieję na poprawę wizerunku oraz rozstrzygnięcie trudnych dylematów związanych z romską mniejszością etniczną.

Zdecydowany krok na drodze ku poznaniu Romów oraz złożoności problematyki związanej z kłopotami natury prawno-politycznej tej mniejszości stanowi wydany w 2015 r. ósmy numer rocznika. Zebrany w tomie materiał został zwyczajowo uporządkowany wedle stosowanej od lat formuły: część pierwsza zawiera studia o nadrzędnej dla konkretnego numeru tematyce, np. edukacja, religia, muzyka, status kobiety romskiej, pochodzenie Romów, część druga skupia różnorodne artykuły i opracowania, część trzecia – recenzje, a czwarta istotne wydarzenia związane z romskimi wydarzeniami i uroczystościami.

Najnowszy numer uwypukla ważne w perspektywie ogólnoeuropejskiej problemy natury społeczno-prawnej Romów. Autorzy prac, które złożyły się na główny blok tematyczny, wyjaśniają meandry poszukiwań własnego miejsca Romów w strukturach społecznych i politycznych w zamieszkiwanych przez nich państwach Europy, trudny proces integracji społecznej przy jednoczesnych próbach zachowania tożsamości, odrębności i dziedzictwa kulturowego, wreszcie próby odczytania/zdefiniowania „historii Romów”, pamięć o Zagładzie czy utworzenie zinstytucjonalizowanych form romskiej reprezentacji i organizacji w lokalnych samorządach, jak i na arenie międzynarodowej.

W rozprawie otwierającej tom Elena Marushiakova przedstawia i charakteryzuje pierwsze organizacje romskie powstałe w południowo-wschodniej Europie na przełomie XIX i XX wieku. W podsumowaniu formułuje trafny wniosek, który z powodzeniem można uznać za uniwersalny wykładnik definiujący problemy narodowościowe Romów, a mianowicie: „Cyganie zawsze istnieli przynajmniej w dwóch wymiarach lub powiązanych ze sobą sferach: jako odrębna wspólnota etniczna (lub mówiąc ściślej – zbiór takich wspólnot) i jako część społeczeństwa, jako grupa etniczna będąca integralnym elementem państw narodowych, które zamieszkiwali i których byli obywatelami. Cała nowoczesna historia Cyganów stanowi poszukiwanie równowagi między tymi dwoma wymiarami, bez której nie jest możliwe ich istnienie jako odrębnej grupy etnicznej” (Marushiakova 2015: 25). W podobnej problematyce mieści się rozprawa Elżbiety Szyszlak, która analizuje stosunkowo nową kategorię w studiach nad bezpieczeństwem – bezpieczeństwo kulturowe mniejszości narodowych i etnicznych na przykładzie mniejszości romskiej zamieszkującej w Republice Czeskiej. Wyróżniając dwie naczelne tendencje występujące w procesach zachowywania bezpieczeństwa kulturowego – etniczycację i deetniczycację – stwierdza, iż tylko poszerzenie perspektywy problemowej obejmującej mniejszości etniczne o coś więcej aniżeli kwestie społeczne, będzie sprzyjało niezachwianemu budowaniu tożsamości tych mniejszości i dalszemu pielęgnowaniu ich własnej, odrębnej kultury.

Uwarunkowania prawne i społeczne Sinty i Romów w RFN w przeszłości i teraźniejszości autorstwa Pawła Popelińskiego to kolejne ciekawe studium. Zapropono-

wana w formule tytułowej tematyka w wyczerpujący sposób została wyłożona w poszczególnych częściach tekstu.

Kolejne dwa teksty *Doświadczenie zagłady i początki samoorganizacji niemieckich Sinti* oraz *Ustanawianie pamięci i trud budowania tożsamości. Refleksja nad ruchem romskim i jego historiografią* oscylują wokół tematyki związanej z historią i pamięcią o czasach zagłady Romów. Naczelne kategorie związane z dyskursem historiograficznym i badaniami nad pamięcią, m.in. trauma, postpamięć, autodefiniowanie i tworzenie nowej tożsamości, pamięć kulturowa i zbiorowa, to zagadnienia które zostały poddane szczegółowej analizie.

Tekst Marcina Szewczyka *Unia Europejska – Romowie. Wzajemne uwarunkowania polityki* jest próbą zaprezentowania unijnych działań mających wpłynąć na zmianę ogólnej sytuacji Romów w krajach Wspólnoty Europejskiej. Autor omawia sytuację Romów jako grupy, model relacji pomiędzy mniejszością romską a społeczeństwami większościowymi, nakreśla wzajemne oczekiwania oraz stara się ocenić sposób komunikacji i definiowania Romów przez Unię Europejską, przy jednoczesnej realizacji ich potrzeb (Romowie jako przedmiot i podmiot polityki UE).

Kolejny szkic obejmuje historię przywództwa i przedstawicielstwa wspólnot romskich funkcjonujących na granicach kultur większościowych. Casus romskich przywódców w Polsce jest niezwykle ciekawy i ma bogatą historię, wedle źródeł, na które powołuje się autor tekstu, sięgają XVI wieku. Rzecz jasna najwięcej uwagi poświęcono wydarzeniom wieku XX, a konkretnie ostatniemu dwudziestopięcioleciu. Autor uważa, iż bez zrozumienia i wyciągnięcia wniosków z swej własnej historii, mniejszość romska nigdy nie będzie w stanie w pełni rozwijać się w obszarach szeroko pojętego romskiego życia publicznego.

Pierwszą część interesujących nas studiów zamyka rozprawa Elżbiety Mirgi-Wójtowicz *Współczesne dylematy młodych Romów – perspektywa subiektywna*. Autorka wskazuje najistotniejsze dylematy młodego pokolenia Romów na drodze ku integracji i polepszenia warunków życia wpisujących się w projekt *Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce*. Zajmuje krytyczne stanowisko wobec efektywności wdrażanych działań. Uważa, że nadal mamy do czynienia z szeroko zakrojonymi aktami dyskryminacji, brakiem dialogu i respektowania przez właściwe instytucje praw przynależnych Romom. Choć wzrosła samoświadomość, zorganizowanie i ambicje samych Romów, wciąż nie odnajduje to przełożenia na rzeczywiste zmiany w tej społeczności i nie przynosi oczekiwanych rezultatów. W swoim tekście Mirga-Wójtowicz wyraźnie akcentuje, „z czym styka się elita romska, gdy jej przedstawiciele zgłaszają chęć ogrywania znaczącej roli zarówno w definiowaniu celów polityki państwa wobec Romów jako mniejszości, jak i realizacji działań na rzecz integracji społeczności romskiej. Dotyczy to także projektów pomocowych, naukowych i, co wyraźnie widoczne – realizacji projektów kulturalnych” (Marushiakova 2015: 136).

Zwyczajowo część druga każdego numeru rocznika zawiera artykuły i opracowania. W najnowszym czytelnik odnajdzie interesujący szkic o swoistym fenomenie kultury cygańskiej – wielowiekowej tradycji związanej z tresurą niedźwiedzi (Ewa Kocój *Zanikająca profesja. Cygańscy niedźwiedznicy w Rumunii (Ursari) – historia i metody tresury*), zapozna się z *Historią języka Romów na Półwyspie Pirenejskim* (Zuzana Krinková) oraz przykładami *Mowy nienawiści wobec społeczności romskiej*

na podstawie memów internetowych (Katarzyna Odrzywołek), jakie występują w najważniejszym medium komunikacyjnym współczesności – Internecie.

W działach *Recenzje i Opinie* dominuje m.in. tematyka literacka, filmowa, kulturalna, w części o charakterze sprawozdawczo-informacyjnym *Wydarzenia, wspomnienia, gratulacje* znalazły się reminiscencje Adama Bartosza związane z uroczystościami odsłonięciem tablicy poświęconej pamięci siostry Katarzyny Kędzierskiej RM, przełożonej Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Samborze oraz dwie relacje z konferencji poświęconych problematyce romskiej: *Romni 2015. Debata o sytuacji kobiet romskich w Polsce* (Warszawa 2015) i *Romowie w Polsce i Europie – od dyskryminacji do tolerancji* (Kraków 2014).

Zaprezentowany w skrótowym zarysie najnowszy numer „*Studiae Romologicae*”, podobnie jak wcześniejsze roczniki, proponuje starannie przygotowane, przemyślane i tematycznie uporządkowane materiały podejmujące zagadnienia z dziedziny romistyki. Różnorodność ujęć i perspektyw badawczych jest imponująca, a wartość całej publikacji cenna, zarówno dla specjalistów z wielu dziedzin humanistyki, jak i dla każdego odbiorcy i miłośnika kultury romskiej.

Jak ważnym głosem w dyskursie mniejszości narodowych i etnicznych są tarnowskie studia romologiczne, najlepiej świadczą nazwiska specjalistów należących do nielicznego gremium badaczy zajmujących się romologią – ich publikacje z roku na rok obejmują coraz to szersze perspektywy i ciekawsze przypadki. Opinię tę potwierdza również rosnąca liczba projektów, wydarzeń, konferencji poświęconych tematyce romskiej. Wreszcie sama inicjatywa Romów, by walczyć o swoje prawa, uczestniczyć w życiu publicznym i pielęgnować swoją kulturę, jest determinantą na drodze do zwiększenia własnych możliwości w strukturach społeczeństw większościowych, integracji i budowania poczucia wspólnoty w obrębie własnej narodowej/etnicznej mniejszości.

Bibliografia

- Borek Piotr, Adam Bartosz, Bogusław Gryszkiewicz. 2015. *Romowie w Polsce i Europie. Od dyskryminacji do tolerancji*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Marushiakova Elena. 2015. „Pierwsze organizacje Cyganów/Romów”. *Studia Romologica* 8.